

Şair və dramaturq, nasir Yusif Həsənbəy ədəbiyyatımızda şəxsiyyət kimi yaradıcılıq mövqeyini saxlamış, daima cəmiyyətin sosial proseslərində olmuşdur. Mən bu fikrimi sözləşmə ifadə etmədim: ötən əsrin 60-cı illərindən onun yaradıcılığına bələdəm, ədəbi proseslərdə öz sözünü deməkdən çəkinməyən, haqsız mübahisələrə qarşı dözümsüz şəxsiyyət kimi tanıdım. Təbii ki, illər öz işini görür, yaşın üstünə yaş gəlir, lakin təsirsiz ötmür, bir şərtlə, xüsusilə, içində xalq, Vətən məhəbbəti, ölənməyən sevgi olana "dəyib - dolamır", gəncliyində necə yazıbsa "kökdən" düşür. Bunun ən bariz nümunəsini cəsarətlə deyirdim ki, Yusif Həsənbəydə görmək caizdir.

Yusif Həsənbəyin yaradıcılığı barədə...

Allahverdi Eminov

Səirdə poetik "libido" varlığında sönməyən, yaşayın sevgi fenomenidir, necə ki, iki il önce Yusif Həsənbəyin "Qayıda bilərəm, gözlemə məni" şeiri, deyirdim oxucular arasında "bomba" kimi partladı və onun qəlpələri cavanların qəlbini isindirdi, yaşa dolmuşların qəmli, çox-çox uzaqlara qalmış xa-tirələrini oyadı. Bax, şeirin akslemativliyi və effektivliyi bu məqamlarda özünü göstərir, axı, poeziyada da fizikanın "qravitasiya" - cazibə qüvvəsi mövcuddur! Şeir nə gözəldim, məni elə tutdu ki, təəssüratımı cılovladım, geniş məqalə ilə çıxış etdim və bir neçə qəzet həmin yazımı şəhirləndirərək çıxardı. Bu faktı ona görə xatırladım ki, şair Yusif Həsənbəy poeziyaya hansı temple gəlmişse, o rühdə da yazır. Son poemalarından biri "Siziflərin qiyməti"ni qələmə aldı, akademik Nizami Cəfərov və bu sətirlərin müəllifi yüksək fikir söylədilər.

Yaradıcılıq, xüsusilə, poeziya barədə proqnoz vermək çətin məsələdir, çünki bu fenomen əslində, azardan da asılı olmur, ilahidən kodlaşmış bir möcüzədir: baş tutmaya da bilir. Əlbəttə, şair, yazıçı, alim doğulanlar üçün bu qapı açıqdır.

Yusif Həsənbəy həm də püxtələşmiş yazıçıdır, povest və roman yazır, bu şairin nəsr tefəkkürünün epik zənginliyi sübut edir. Məsələn, "Əbdül dəyi" povestində hadisələr bizdən çox aralanmasa da, mürəkəb qəsa dövrə təsadüf edir, yudurulmuş hadisələrdən və eyləndirici situasiyalardan uzaqdır, eyni zamanda çoxobrazlıdır.

Povest dinamik süljet üzərində cərəyan edir, hadisələrin vəhdətli pozulmur, müəllif təhkiyəsi Əbdül dayının və sahibkar Mehərrəmin xarakterini gizlətmir, heyət epizodları bir-birə montaj edilmiş, Mehərrəm Qarxun - Qaraxanlı yolunu "İA2" maşını ilə gərdərkən Əbdül dayıya - bibisinin erinə rast gəlmə və yol yoldaşı olur. Gənc və orta yaşlı həddinə çatmış Əbdül dayını yazıçı belə təqdim edir

sualı özünə verməklə: "Bəlkə sərbəstlik bir təşkilatın rəhbəri, ya varlı-karlı kişi, sözü daşdan keçən nüfuz sahibidir? Xeyr. Nə ələsindən, nə beləsindən! Qohumdu? Amma nə olsun ki? Əbdül dayı qohum yox, lap Allahın bacısı oğlu olsa belə qabağında yeməyən Mehərrəm onun başına dolanmayacaq! Həqiqətən, Əbdül dayı çoxuşaqlı ailənin başçısı, əlinin qabarı ilə dolanan kişidir. Mehərrəm isə başqa bir qütbədə dayanan gənc, bibisi qızını (Əbdül kişinin qızı Nurcahanı) sevən "əlləm-qələm", pul qazanmaq arzusunda olandır. Əbdül dayının belə bir əjdəsi vardır: "Yaradandan yaratdığını yaratmaq borcumuzdur" və bir addım da bu fikirdən gəri çəkilir.

Mən bir oxucu kimi soruşuram özümdən: "Rayon kəndlərində baş verən korrupsiya, rüşvətçilik, haqsızlıq haradan qaynaqlanırdı? Demək başsızlıq, hərbe zorbalıq, vəzifədən sui-istifadə və s. beləli davam edə-cəkdir? Müəllif hələlik su-la cavab vermirdi, səbəbi axtarırdı. Belə neqativ halların ümumiləşməsi tipi Se-yidilər kəndidir, vəzifə qamarlayan sovxoz direktoru Aloslan, Qaraxanlı Dövlət Bankının direktoru Bədəlov (əsərdə onlar görünürmür), rayon prokuroru Nərim köməkçisidir. Deməli, ictimai mühit ləkələnmişdir.

İlk epizodlarda Mehərrəmin stabli xarakterini görünür, hətta yüngül xasiyyətli təsir bağışlayır, hər şeyə qarışır, özündən deyir və s. Lakin "atardamarı" da var və gileyilən, əslində tənqid edir, deyir: "... Əlim hər yere çatırdı. Ancaq rayonun xaxollarını doyduza bilirdim. Prokuror cinayət məccəlləsinə qoydu qabağında, millis reisi pistolet göstərdi. Bir tütüncülük Sovxozu yaratmışdım. Onu dondur-dum..." Adama ələ gəlir Bakıdan aralı, uzaqlıq kənd - bölgə mühitində müstəqilliyi-məd yoxdur, lap feodal - patriarxal mənzərəni xatırladı: kasıb da, varlı da qazanmaq, şəxsi rahatlığını düşünür, hətta feodal dövrünün mənsiyyəti görünür. Bu adamlar öz şəxsi menafələri naminə sərbəstdir, sosial - əxla-

qı iyerarxizm prin-sipinin kənarında dayanırlar. Sosial qruplar arasında (aşağılar) və "yuxarılar") mə-safə hissi kəskinləşir. Əbdül dayı hey yol boyu Mehərrəmin ona verdiyi suallara cavabında da "hayatda hər kəs öz yerini hallallaqla ölçməlidir" əxlaqı ilə düşür. Mehərrəmi Əbdül kişiye yaxınlaşdırın - yazığının cəhdi - qızı Nurcahana olan sevginin andırılması, bibisi erinin sifahi razılığına olmasındır. Nurcahan da telefonda buna işarə verir, əks halda ona varlı bir yerdən elçi gələcəyiylə "hədələməkdir". Amma hələlik onun - Mehərrəmin bu proqnozunu alırmı, iş elə gəlir Qaraxan-İdadi Bank müdiri Bədəlovun tapşırığı: xəstə, qorxulu mal-qaranın əlini camaatla sınımaq, bu yolla pul qazanmaq - Əbdül dayını belə bir tapşırıq qəzəbləndirir və Mehərrəmə qarşı onda nifrət yaradır: "Deməli, Mehərrəm o xəstə heyvanları kəs-dirəcək. Bu ətlər də dükən - bazarlarda satılacaq, xəstəxanalar-da, uşaq bacqalığında bunlardan lezzətli xörəkə bişiriləcək!" Mehərrəmə bu anti humanist hərə-kətlər çatdır, onu düşündürən ancaq Nurcahana qovuşmaqdır. Onda - gənc sahib-karda hələ feodal əhvalı mövcuddur, sərbəst meyilləri öndədir. Əbdül dayı obra-zının xarakterində "insan sərbəst üçün deyil, sərbəst insan üçün" mövcudlu-ğunu tirməmişdir. Yazıçı Yusif Həsənbəy Mehərrəm surətli zərif şəkildə sahib-karlıq peşəsinin nüanslarını toxunur, onun mahiyyətinə işarələr edir: alqı-satqı, ticarət münasibətləri sağlam düşü-nənən məhsulu olmalıdır, insanların heyət tərzində, məişətində olan silki - kooperativ hədlər fərdlərin maddi vəziyyətinə, sərbətlərinə ciddi qayda-da tarazlaşdırır, bir şərtlə, insanın sağlamlıq yaşamasına yönəldilsin. Müəllif ölkədəki hərərcərciyyə Mehərrəmin də, məhdud, utilitar yanaşması ilə oxuculara çatdırır: "Ölkədə qapa-qap, qapa-qap başlanmışdır. Bəzi nazirlər balanslarında olan mükləri, torpaq sahələrini, dövlət əmlakını dollara çevirib altlarını doldurdular. İcra hakimiyyəti başçıları-

nin sərəncamı ilə kəhrizlər, bulaqlar, göllər tikanlı məftil-lərlə çəpərlənir, örüşlər, yaylaqlar imkanlılar arasında bölüşdürülürdü". - Bu etiraz yazığının da, bu sətirlərin müəllifinin də yaddaşından obrazın dilinə keçmişdir. Bə-li, müstəqilliyimizin ilk illərində "özəlləşdirmə"nin acı taleyini yaşamışdır. Heydər Əliyevin hakimiyyətinə ikinci gəlisdən sonra ictimai mühitdə oyanış, qayda-qanun, nizamlanma bərqərar olmağa başladı. Mehərrəm Əbdül dayının gözəntisi də bu de-yildimi?! Əbdül dayı halallığı se-vəndir və Mehərrəmi də bu əxlaqa çağırır, praktik (yol əhvalatları ilə bağlı) eməllərlə. Yazığının təhkiyə-sindən: "Əbdül dayı basıb-kəsən, atıb-tutan olmasa da fit anlayır, işarə qanan adamdır. Mehərrəmin onun bostanına atdığı daşları neinki görür, o, hətta bu daşları əlvən rənglərinə heyran olurdu". Əbdül dayı namuslu kişidir: "Qız yükü, duz yükü! İndi əksər valideynlər qızlarını dallarına şəlləyib meydan-meydan, bazar-bazar gəzdirdilər ki, çox yağı olmasa da, heç olmasa ortabax bir müştəriyə ötürsünler..."

Hələlik (müstəqilliyimizin ilk illərində) ictimai və mənəvi heyatımızın əx-laqı dayaqları tırəyir, tənzimlənmənin qayda-qanunları cızığından çıxmışdır, ona görə ki, bu tənzimlənmə insanın həm obyektiv, həm də subyektiv sahələrini əhatə etməkdə acizdir, lazımı gəlir ki, nüfuzlu bir şəxsiyyət: böyük dövlət xadimi haki-miyyətin idarə olunmaq mexanizmini yoluna qoysun və bu, dahi artıq ölkəyə qe-dəm qoymuşdur, bölgələri gəzir, əhalinin durumu ilə, əhval - rühiyyə-silə, iş şərəfli ilə tanış olur. Bu xəbər Qaraxanlı elatına da çatmışdır. Ve oxucu Əbdül dayının halal boya-ba-şa çatdırdığı, oxutduğunu rəssam - xalçaçı Nurcahanla tanış olur. Hələlik intellektual sevvipəsi aşağı olan Mehərrəmin sevvipəsi qızdır: O, Heydər Əliyevlə görüşsə (inanır) elibəş is-təmir qarşılanırsın: "Bir xalça toxuyub ortasında da öndərimiz Heydər müəllimin şəkli. Deyir hansı market-dəse divardan asdırıb sərgiləyəcək.

Sonra da Önderin özünə bağışlayacaq o xalça - əsəri".

Ulu Önderin gəlişi xəbəri əsərə təsadüfi düşmüşdür: mən povestə siyasi - sosial rəng vermək fikrindən uzağam, yazığının belə bir ideyası da yoxdur. Lakin Yusif Həsənbəy əxlaqı sərbətlər müstəvisində qanunlara, prinsiplərə, davranış nor-malarına hörmətdən ictimai rəyi nəzərə almışdır. Xalq əhali Önder Heydər Əliyevin siyasi - sosial - mənəvi kur su-nu əlqışlayır, bu isə obyektiv göstəriciləri xarakterizə olunur. Bu, fərdlərin və sosial qrupların əxlaqı seçmə-də raydır, ilkin əxlaqı mövqeyidir. Əbdül dayının təmsilində bu istəyi eşidirik: "... Bizim dünya-mızda pey-gəmbər misallı, yeni uzaqqövrən, millət himayədarı, insanlara qaçı, hörmət göstərən bir tarixi şəxs var, o da Önderimizdir. Deməli, Heydər müəllim keç-məli bu yoldan. Bu yolu da səması dərin, buludları ləqəç-ləqəç, üföçləri geniş, ətrafları gül-çiçəkli ol-malıdır!..."

Povestdə obrazlar biza tanış və

doğmadılar, sevməyi və nifrət etməyi bacarırlar, bu "ikilik" də məcburiyyət yoxdur, inandırma vardır. Bir də Mehərrəm obrazının simasında "İsmiz-lenmə" - Aristotelin "katarisisi". Bu intehəsis yolda gənc rəssam - xalçaçı Nurcahanın da təsiri də yox deyil. Yeni nesil dünyaya təzə - sağlamlı uşaqlar gətirəcəklər. Her bir ictimai quruluş bezi situasiyalarla xarakterizə olunur, əgər onun idarəetmə sükəni arasında xalqın nüfuzunu qazanmış lideri də-yənmişsa, belə olanda insanlar əxlaqı seçim edir, azad, sərbəst qərarlar qəbul edir. İctimai rəy bu cür situasiyalarda ümum-məhəmiyyətli qiymət verir. Ayrıca fərd üçün də bu qiymət, bu nümunə də əxlaqın mövcud etalonlarını daha da möhkəmləndirir, bu stabil, dəyişməz kurs - yol siyasi, ictimai xadimin qəhrəmanlığı tərcü-meyi - halının tərkib hissəsinə çevilir. Yazıçı Yusif Həsənbəy "Əbdül dayı" povestində görkəmli şəxsiyyətin heyət fəaliyyətinin canlı təmsali kimi əxlaqı ideala malik olduğunu göstərir. Eyni zamanda gənc neslin heyət fəaliyyətinin mühüm sərbəst meyillərini, mənəvi dəyərlərini formalaşdırır.

Mən şair və yazıçı Yusif Həsənbəyin yaradıcılığında aldığım təəs-sürət - poeziyaya və nəsrini bir-biriləndirən ayırmaq istəmirəm. Onlar üzvi vəhdət yaradır, vaxtilə dəyişmiş bu obrazlı fikri xatırladım. "Bədi əsərin ayrı-ayrı elementləri bir-biri ilə des-təkəki güllər kimi yox, çiçəklənmiş bitkinin hissələri kimi birləşirlər".